

Olika stödformers inverkan på djurens välfärd

Markus Pyykkönen

Lantbrukets forskningscentral, MTT/Vakola, Vakolavägen 55,
FIN-03400 Vichtis, e-mail: markus.pyykkonen@mtt.fi

Inledning

I en fungerande marknadsekonomi är det företagsledarnas uppgift är sköta sina företag effektivt och lönsamt. De politiska beslutsfattarnas uppgift däremot är att se till hela samhällets bästa. Förenklat sagt betyder arbetsfördelningen att företagen har rätt att vara egoistiska och dra hemåt. Så länge som lantbruket ses som en del av marknaden är lönsamhetskravet det enda rimliga kravet som vi kan ställa på bonden. Politikernas uppgift är att skapa spelregler för marknaden och därför har de det yttersta ansvaret för hur systemet fungerar. I detta ansvar ingår också eventuella effekter som besluten har på djurens välfärd. Men när en fri marknad är den ledande principen för alla beslut, får etiska problem endast en underordnad roll i beslutsfattandet.

De lantbrukspolitiska besluten och rekommendationerna görs alltid med ett bestämt praktiskt mål i sikte. Ett stort problem är att de olika politiska besluten var för sig kan ha mycket berömvärda mål, men den sammansatta effekten av alla olika beslut kan vara mycket negativ. I Finland hade vi redan en svår överproduktion av ägg, när lantbruksministeriet lyckades underhandla ett mycket bra avtal för övergången till EU-marknaden. Samtidigt slopades marknadsföringsavgiften för ägg och lantbruksministeriet införde ett investeringsstöd för att understöda strukturrationaliseringen. Dessa åtgärder bidrog till att öka äggproduktionen, med ett prisras på äggen som följd. I samband med Finlands anslutning till EU blev varudeklarationen på fodermedlen också mindre informativ. Äggproducenterna drog av alla dessa åtgärder den slutsatsen att en producent skall ha så många hönor som möjligt och utfodra hönorna med ett billigt foder så att inte gällande utfodringsnormer överskrids. En allt större del av slakthönsen var undernärda, en del var till och med utmärglade. År 1997 kasserades 15,9% av slakthönsen jämfört med 4,8% år 1994 (Anon. 1998). Naturligtvis ledde allt detta till att slakterierna slog larm och myndigheterna reagerade genom att intensifiera övervakningen med målsättningen att kriminalisera producenterna. Myndigheternas reaktion var mycket byråkratisk, en mera demokratisk lösning skulle ha varit att se över hela stödsystemet.

Ovanstående fall är ett bra exempel på att den direkta effekten av besluten är ofta tämligen lätt att överblicka, men de etiska konsekvenserna kan vara svårare att se, då de kommer långt senare fram som förändringar i det som kan kallas normal praxis. Riskerna för djurens välfärd beror i stor utsträckning på målsättningen för besluten. Om målet är ett mycket effektivt system, är riskerna för djurens välfärd helt andra än om målet är ett extensivt system. De sämsta besluten är ofta sådana som inte har något väldefinierat mål alls utan endast försöker lösa ett särfall utan hänsyn till helheten, ad hoc-beslut.

Effektiva system

Beslut som har ett effektivt system som mål har också en del positiva effekter. Då en snabb tillväxt och ett effektivt foderutnyttjande är viktiga förutsättningar för det ekonomiska resultatet, behandlas sjuka djur snabbt eller så gallras de bort för att foder inte skall spillas. Syftet är kanske inte att spara djuren från lidanden, men det målet nås som en biprodukt. Negativt är att den foderstat som ger den snabbaste tillväxten eller det bästa ekonomiska resultatet kan vara ofysiologisk för arten. Plötslig död på grund av hjärtattack hos broiler är ett tydligt exempel på ofysiologisk tillväxt. Krav på hög produktion kan också leda till doping av djuren, på vilket rester av anabola steroider i barnmat i slutet av 1980-talet var det värsta exemplet (Bischoff 1989). Attackerna mot veterinärer i Belgien visar att användningen av anabola steroider för att stimulera tillväxten inte har upphört. Sporadiskt uppdagas också enskilda fall av hormonmissbruk i Finland (Anon. 1991).

Strävan efter maximal effektivitet kan också förvränga avelsmålen så att djuren mister sin förmåga till ett normalt beteende. Belgian blue och kalkonhannar med extremt stor bröstmuskel är exempel på raser eller avelslinjer som inte kan fortplanta sig på ett för arten typiskt sätt.

Effektiva system kan också leda till att djuren tas väl omhanda under den produktiva tiden, men de kan få utstå svält under sinperioden. Detta förekommer tidvis i mjölkproduktionen i Nya Zeeland och kan också förekomma under senhösten och vintern i självrekryterande nötköttproduktion i Skandinavien.

Kravet på effektivitet leder till att slakten sker i allt större enheter och koncentrationen av slakteriindustrin har lett till att transporttiderna för djuren har blivit längre. Från gårdarna i norra Finland ökade transportsträckan till 500 km när ett slakteri lades ned. Då djuren avhämtas från flera gårdar, kan transporttiden uppgå till 10–12 timmar. Transporten är en stressfaktor, vilket kan ses i en ökning av andelen DFD-kött. Efter långa transporter är andelen DFD-kött 5,0% när den efter korta transporter är 3,7% (Honkavaara, 1998).

Extensiva system

Om man via olika stödformer strävar efter extensiva system, bör hela produktionen vara reglerad. När man sätter marknadskrafterna ur spel genom att stöda extensiva system blir man tvungen att reglera hela den ineffektiva produktionen, för i systemet finns ju redan färdigt inbyggt möjligheten att förbättra sin inkomst genom att öka effektiviteten på produktionen. Kanske är det därför som de etiska konsekvenserna av de åtgärder som strävar efter extensiva system är svåra att överblicka.

När antalet djur blir viktigare än de enskilda djurens produktivitet, kan resultaten vara överraskande. Som ett exempel kan nämnas att praktiskt taget inga suggor slaktas i Finland under de två sista veckorna i månaden. När suggorna har räknats den första varje månad börjar utslaktningen av suggorna.

Detta leder till onödigt lidande för djuren, en sugga med t. ex. skador på benen hålls i liv bara för att hon skall ge bidraget på räkningsdagen.

Om priset på produkterna är mycket lågt, finns det heller inga incentiv till att veterinär-behandla djur så att de skall återfå sin produktionsförmåga. Produktionen täcker inte kostnaden för veterinärbehandlingen och djuren blir lätt lidande. Kalvar veterinärbehandlas numera i mycket liten utsträckning i Finland och slaktsvin endast i förebyggande syfte.

Kvigor som får gå på bete året om, är ett extremt resultat av ett system som premierar ineffektivitet. När antalet djur är den avgörande faktorn för lönsamheten, är det oekonomiskt att bygga ut driftsbyggnaden. Bidraget blir bättre om kvigor får gå ute hela vintern. I en del fall är foderransonen knapp och det finns inte tillgång till dricksvatten, så att djuren är tvungna att äta snö för att fylla sitt behov av vatten. Liggplatsen får djuren välja fritt i skogen. Det är inte helt ovanligt att tillsynen av djuren blir lidande då arbetsmiljön är hård och krävande för djurskötaren. I några fall har en utredning om misstänkt djurplågeri redan påbörjats och länsveterinärerna har i samarbete med de lokala myndigheterna ökat kontrollen.

Ad hoc-beslut

Om besluten fattas endas i syftet att lösa ett särfall, ad hoc, utan hänsyn till helheten och utan ett väldefinierat mål, kan de praktiska effekterna bli mycket överraskande. Det kan leda till att en föråldrad teknologi blir ekonomiskt överlägsen jämfört med en modernare teknologi. Ett välkänt exempel är transporten av levande djur över hela kontinenten för att bli slaktade på destinationsorten. Långa transporter av levande djur är ju en helt föråldrad teknologi. En modern lösning skulle vara att slakta djuren på uppfödningssorten och att transportera slaktkropparna över kontinenten för vidare förädling. Den föråldrade teknologin är konkurrenskraftig på grund av olika stödåtgärder. Det är ingen tvekan om att djuren lider under transporterna. Det har vi alla fått se på TV flera gånger.

För att minska överproduktionen på nötkött infördes 1997 ett bidrag för slakt av kalvar i Finland. Följden var att antalet slaktade kalvar ökade. År 1994 slaktades 6 414 kalvar i Finland och år 1997 efter att slaktpremien hade införts slaktades 15 448 kalvar (Anon. 1998). Då det inte finns någon marknad för kalvkött i Finland var slaktpremien den enda orsaken till att kalvarna slaktades. Därför levererades kalvarna praktiskt taget genast efter födseln och många kalvar var undernärda och till och med utmärglade när de kom till slakteriet. Industrin reagerade kraftigt mot denna hantering och lantbruksministeriet tvingades att införa minimivikt för att premien skall kunna erhållas. Detta har lett till en bättre skötsel av kalvarna.

Tjurkalvar av mjölkkras har ingen marknad i England. Därför transporteras tjurkalvarna till Holland och Frankrike för att där uppfödning som gödkalv. På samma sätt transporteras tjurkalvar från Polen till Italien för att där bli uppfödda som gödkalvar. En betydligt modern lösning skulle vara att föda upp

kalvarna på födelseorten och transportera slaktkropparna till marknaden, men den moderna lösningen är inte lönsam på grund av olika bidragssystem.

En del av slaktsvinen som föds upp på Åland transporteras för att slaktas till fastlandet. Transporttiden är ca 8 timmar. Visserligen finns det ett slakteri på Åland, men det tillhör så att säga fel handelskedja och ett samarbete ser ut att vara omöjligt. Bristen på samarbete visar tydligt hur lågt marknaden prioriterar djurens välmående.

Aktörerna har olika prioriteringar

Aktörerna inom lantbruket och livsmedelsindustrin har helt olika målsättningar och etiska prioriteringar. I förhållandet mellan beslutsfattarna och bonden samt livsmedelsindustrin och konsumenten är det frågan om en växelverkan så att båda parterna har ett etiskt ansvar. Speciellt i frågor som berör miljöskydd och djurens välfärd förekommer det ofta att en stor del av ansvaret och kostnaderna gärna överförs på en tredje part. För att växelverkan skall fungera, krävs det att båda parterna är konsekventa och ärliga i sitt handlande. Det är orimligt att kräva att någon annan skall följa sådana etiska normer som man själv inte är beredd att följa genom att bära sin del av de ekonomiska konsekvenserna.

För beslutsfattarna är en fri marknad den ledande principen som går före alla etiska argument. Till exempel BSE frågan försökte myndigheterna till en början tysta ner och konkreta beslut för att skydda konsumenterna fattades först sedan kravet på åtgärder från konsumenterna blev mycket starka.

I en marknadsekonomi är det företagsledarnas legitima uppgift att sköta sina företag effektivt och lönsamt. Detta krav är så övergripande att etiken ofta glöms i vardagslivet och kommer fram först i festtalen. Importen av nötkött till Finland ökar ständigt, under 1998 ökade importen med 42% jämfört med året innan (Anon. 1999). Trots de ökade importmängderna ser man inte importkött i dagligvaruhandeln. Det importerade köttet säljs som inhemskt. Enligt gällande EU-regler är det förbjudet att ange ursprungslandet i dokumenten om djurregistret i ursprungslandet inte fyller EU-kraven. EU-kravet leder till att det finns en stor mängd kött utan dokumenterat ursprungsland på marknaden, vilket ger goda möjligheter att höja marknadsvärdet för produkten genom att förpacka köttet i inhemska förpackningar. Av importköttet är det endast danska julsinkor som säljs öppet och ärligt.

Vissa konsumentgrupper kräver gärna att lantbruket skall vara extremt miljövänligt och ta största möjliga hänsyn till djurens naturliga behov, samtidigt som de i butiken väljer det billigaste alternativet. Det är lätt att ställa höga moraliska krav på andra, då den fria marknaden garanterar att man inte behöver binda sig till sina egna moraliska krav, utan kan alltid välja mellan olika alternativ som finns på marknaden. I Schweiz förbjöds burar för höns, vilket resulterade i att äggimporten från Holland ökade. Schweiz har förbehållit sig rätten att reglera livsmedelsimporten och nu har man enats om att de inhemska äggen skall ha en andel på 40% av marknaden. Inom EU är sådana arrangemang omöjliga. Det är visserligen möjligt för ett EU-land att ha sträng-

are miljökrav än de övriga länderna, men de strängare kraven får inte hindra produkter från andra EU-länder att komma på marknaden.

Konklusioner

Av dessa exempel kan man dra några praktiska slutsatser. Ett fungerande bidragssystem skall vara ekonomiskt belönande för dem som tar väl hand om djuren. Om systemet inte kan göras ekonomiskt belönande, skall det helst vara ekonomiskt neutralt. Det är ytterst beklagligt om bidragssystemet leder till att det är lönsamt att använda en föråldrad teknik framom en modernare mera djurvänlig teknik.

I ett välfungerande system har konsumenterna tillgång till all den information de behöver för att göra ett välgrundat val utgående från sina preferenser. Öppenheten är viktig för att garantera förtroendet mellan de olika aktörerna inom livsmedelsproduktionen som av allt att döma kommer att ha olika etiska prioriteringar.

Litteratur

Anon. 1999. Statistik från livsmedelsverket.

Anon. 1998. Statistik från Jord- och skogsbruksministeriet.

Anon. 1991. Sianruhojen epäselvät hormonilöydöt tutkitaan. Maaseudun Tulevaisuus 12.10.1991.

Bischoff, R. 1989. Kein Lust auf weisses Fleisch. Bild der Wissenschaft 5: 92–96.

Honkavaara, M. 1998. "Kuljetusmatkan vaikutus naudan tervalihaisuuteen" in A. Mukka (ed.), *Vasikan tapporahasta oli tulla ongelma*.

<http://www.helsinginssanomat.fi/uutisarkisto/19980630/koti/980630ko01.html>.